

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94(477):355.012

Кривошея В.В., Онишко Л.В.

«Український катинський список» – за і проти («Ukrainiska Lista Katyńska» – pro et contra)

Висвітлюються питання репресій проти колишніх польських громадян на території УРСР в умовах другої світової війни, зокрема, аналізується список репресованих у 1940 р.

Ключові слова: катинський список, репресії, польські громадяни.

*Дзвони, дзвони-гривані,
Чом ви плачете в мені,
Гримите ночами?
В Биківні – не Биківні
На самому лютодні
Коса за плечами...*

Іван Драч

Серед багатьох трагічних сторінок української історії тема масових політичних репресій 1930 – початку 1940-х років залишається однією з найбільш трагічніших та найдраматичніших. Поряд з голодомором, жахіттями ГУЛАГу, природу сталінського тоталітарного режиму розкриває історія багатотисячного поховання людей на лівому березі Дніпра у лісі поблизу селища Биківня, що на північно-східній околиці Києва.

Про масові поховання в Биківні вперше стало відомо восени 1941 р., після окупації м. Києва нацистськими військами. У 1944, 1971, 1987 та 1988–1989 роках на території Биківнянського лісу працювали спеціальні державні комісії, що проводили розкопки та перезахоронення кістяків. Комісії 1944, 1971 та 1987 років прийшли до висновків про те, що там поховані жертви нацистів. Проте, у ході детального розслідування, проведеного у 1989 році, коли було опитано майже двісті свідків, проведено судово-медичну експертизу, встановлено прізвища окремих осіб, заарештованих у 1936–1941 роках, стало очевидним, що там поховані жертви сталінського режиму. Цей факт підтвердили висновки державної комісії 1989 року: поховання у Биківнянському лісі належать жертвам політичних репресій 1937 – 1941 років.

Висновки державної комісії 1988–1989 років активізували зусилля громадськості та науковців пізнати правду про Биківнянський могильник. Сьогодні

масові захоронення у 19 та 20 кварталах Дарницького лісництва є найбільшим з досі віднайдених в Україні поховань жертв сталінських репресій [1, с.4]. У піщаних ямах Биківнянського лісу знайшли вічний спочинок представники інтелігенції, політичні діячі, вчені, письменники, військові, робітники, селяни – представники народів, які проживали на території колишньої УРСР.

На підставі віднайдених документів можна стверджувати, що спецмогильник НКВС у Биківнянському лісі функціонував із 1937 року до 18 вересня 1941 року [2, с.25]. Також, як випливає із даних, зібраних слідчою групою у 1989 році, відповідна ділянка у Биківнянському лісі була огорожена парканом ще улітку 1936 р. [3, с.141].

Ще до початку роботи державних комісій сосновий ліс поблизу Києва притягував увагу окремих «шукачів скарбів». Поряд з предметами, виготовленими з дорогоцінних металів, люди часто знаходили речі, які, відповідно, могли належати громадянам колишньої Другої Речі Посполитої: напівзотлілий одяг з гудзиками, які були у вжитку людей довоєнної Польщі, відзнаки, взуття, предмети особистого вжитку тощо [1, с.36]. Фрагменти офіцерського обмундирування, певну кількість високих офіцерських чобіт іноземного виробництва, головних уборів, польських монет, чеканених у 1936–1939 рр. теж було виявлено під час розкопок Биківнянських поховань (1971, 1987, 1989 рр.).

Підтверджують присутність останків колишніх польських громадян у Биківнянському могильнику свідчення судмедексперта Київського обласного бюро судово-медичної експертизи Юрія Коваленка, який брав участь в ексгумаціях тисяч жертв репресій у Биківні: «З 1971 р., я брав участь в усіх ексгумаціях тисяч жертв репресій у Биківні. З усією відповідальністю заявляю: так, там захороненні останки, принаймні кількох десятків розстріляних у 1940 році поляків» [4]. Посвідчує наявність останків польських громадян колишньої голова Київського міськвиконкому Микола Лаврухін, член державної комісії 1989 року, а також слідчий з особливо важливих справ Київської міської прокуратури Володимир Ігнат'єв: «У 1989-му, в одній із розкритих у Биківні ям, ми виявили останки не менше 30 польських вищих чиновників...» [4].

Колішній прокурор Київського військового округу та Центрального регіону України Андрій Амонс у книзі «Биківнянська трагедія» зазначає, що у матеріалах проведеної ексгумації 1989 року знаходяться дані про виявлені у двох похованнях не менше 270 останків польських офіцерів та громадян Польщі, які до розстрілу знаходилися у київській в'язниці [3, с.51].

Громадські організації України – «Меморіал», «Громада», «Спадщина», які ініціювали проведення розкопок у 1989 році поблизу Биківні, повідомили Консульство Польщі в Києві про знайдені поховання польських військових. 12 травня 1990 року на їхніх могилах у Биківні працівники посольства Польщі та представники польської громади в Україні вперше організували урочисту процесію та поминальну месу [1, с.37].

У 1991 році Міністр внутрішніх справ Республіки Польща Анжей Мільчановський звернувся з проханням до Служби безпеки України надати інформацію про долю батька, колишнього заступника прокурора м. Рівне, заарештованого органами НКВС у 1939 році.

За результатами архівного пошуку було виявлено супровідний лист НКВС УРСР і список заарештованих у Західній Україні 3435 осіб (серед яких був і Мільчановський Станіслав Йосифович, 1906 р.н.), особові тюремні справи на яких 25 листопада 1940 року були направлені з Києва до Москви в НКВС СРСР [5, арк.1].

5 травня 1994 року тодішній заступник голови Служби безпеки України генерал-лейтенант А. Хомич передав список особових справ арештованих на території Західної України офіційним колам Республіки Польща. Відтоді «Список особових справ арештованих, направлених в НКВС СРСР» («Список личных дел арестованных, направленных в НКВД СССР») – далі «Список», розглядається польською стороною виключно як так званий «український катинський список» – «Ukrainiska Lista Katyńska» – перелік громадян Другої Речі Посполитої, замордованих на території України [6]. По-друге, існує переконання, що останки 3435 мешканців колишньої Другої Речі Посполитої – зокрема офіцерів, поліцейських та державних службовців знаходяться на території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили» [6]. Проте вірогідних доказів присутності масових захоронень колишніх громадян Другої Речі Посполитої, прізвища яких зазначені у «Списку», на території Биківні немає.

На основі віднайдених документів відомо, що після приєднання Західної України до складу колишньої УРСР було взято в полон чвертьмільйонну Польську армію. Серед них були люди різного етнічного походження, які населяли територію колишньої Другої Речі Посполитої. Близько 15 тисяч польських офіцерів одразу були відокремлені і скеровані до таборів Осташкова, Козельська (Росія) і Старобельська (Україна). Частина рядових польських солдат з пропагандистською метою було відпущено по домівках.

В рамках підготовки військових дій проти Польщі Л. Берія ще 8 вересня 1939 року видав наказ № 001064, згідно з яким на території Західної України проводилися арешти «найбільш реакційних» землевласників, капіталістів, польських поміщиків, представників польських та українських політичних угруповань, а також офіцерів дійсної служби і запасу [7, с. 574].

У ході проведених оперативними групами НКВС «заходів» серед арештованих переважали поляки, які займали більшість високих посад і були власниками маєтків. Але у мультиетнічній Галичині та Волині серед цієї категорії «ворогів» було багато українців, а також чимало євреїв, росіян та осіб інших національностей [8, с. 9–10].

Арештовані спершу утримувалися у таборах для військовополонених (Осташків, Козельськ, Старобельськ) та місцевих в'язницях, але після прийнятої постанови ЦК ВКП(б) від 5 березня 1940 року їхня участь була вирішена [9]. Першим пунктом зазначеного документу пропонувалося НКВС розглянути «в особливому порядку, із застосуванням ВМП – розстрілу», справи 14700 військовополонених польських офіцерів, чиновників, поліцаїв, поміщиків, осадників, тюремщиків, які перебувають у таборах Козельська, Осташкова, Старобельська. У другому пункті постанови була ініційована аналогічна «процедура» щодо 11000 арештованих у в'язницях Західної України й Західної Білорусі. Серед перелічених у другому пункті категорій в'язнів були названі: члени різних контрреволюційних організацій, поміщики, фабриканти, чиновники, перебіжчики, колишні польські офіцери тощо. Розглядом і винесенням рішення мала займатися «трійка» у складі Меркулова, Кабулова, Баштакова [10].

Участь першої категорії арештантів відома широкому загалу, і віднайдені місця захоронення їхніх останків (Усіх їх було розстріляно протягом березня – травня 1940 року) [6]. Доля другої категорії ув'язнених ще не до кінця з'ясована.

Частково проливають світло на долю цих людей документи, які зберігаються у Галузевому державному архіві Служби безпеки України. А саме:

вже відомий «Список», а також справа: «Переписка по оперативній роботі УАО КДБ при СМ УРСР – за матеріалами 1939–1940 рр. Західна Україна» (Переписка по оперативной работе УАО КГБ при СМ УССР – по материалам за 1939–1940 гг. Зап. Украина), далі – «Переписка по оперативній роботі...» [12]. Згадані справи є взаємодоповнюючими. У справі «Переписка по оперативній роботі...» зібрані різноманітні документи, які торкаються осіб, прізвища яких перелічені у «Списку».

«Список», укладений російською мовою, являє собою перелік жителів Західної України зарештованих, протягом 1939 – 1940 років відповідно до приписів начальника 1 спецвідділу НКВС СРСР майора держбезпеки Баштакова. Під грифом «Совершенно секретно» (цілком таємно) вміщено на 121 аркуші список прізвищ арештованих, направлених в НКВС СРСР. До цього списку є супровідний лист начальника 1 спецвідділу НКВС УРСР Цветухіна до начальника відповідного відділу НКВС СРСР Баштакова, датований 25.11.1940 року. У ньому лише два речення: «Направляю личные тюремные дела, согласно списка арестованных проходящих по Вашим предписаниям 041, 042, 043 и другим. Приложение: 3435 дел в 5 мешках» [5, арк. 1].

Після оприлюднення матеріалів було висунуто припущення: зазначені у «Списку» в'язні сталінського режиму, відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від 5 березня, були закатовані на території України і поховані у Биківнянському лісі [10].

У «шапці» «Списку» вказано № по порядку (1 колонка), ім'я, прізвище і по батькові (2 колонка), рік народження (3 колонка), помітки (4 колонка). Усі прізвища у «Списку» розміщені в алфавітному порядку. У 4 колонці навпроти кожного прізвища стоять помітки, які, за твердженнями Славоміра Кальбарчука, являють собою приписи радянських функціонерів, з якими і проводилися арешти на території Західної України. Згідно висновків польського дослідника було 33 списки і в кожному з них фігурувало близько 100 осіб [13]. Наприклад:

1. Абламович Фаддей Станиславович 1884 55/4–46 [5, арк. 1] (55 – номер припису).

З метою віднайти документальні підтвердження вищевикладеного припущення польські фахівці у 2001, 2006 2007, березні 2008 роках проводили пошукові роботи на території сучасного Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили». Вони досліджували ділянку заповідника площею 1,5 гектара. У результаті проведених робіт було виявлено 195 поховань, у тому числі 21 колективна могила, в якій, як припускають, захороненні поляки. Серед останків закатованих віднайдені особисті речі осіб, прізвища яких зустрічаються у згаданому «Списку».

За твердженнями польських науковців у нововіднайденіх Биківнянських могилах виявлено посвідчення водія на ім'я Франца Пашкеля, військовий медальйон сержанта Йозефа Нагліка і гребінець австрійської фірми «Matador Garantie» з видряпанями на ньому ініціалами, які, як припускають, можуть належати полякам. У «Списку» справді зустрічаються імена Нагліка Йосифа Карловича, 1899 р. н. та Пашкеля Франца Ігнат'євича, 1893 р. н. Оприлюднені факти, за твердженнями окремих польських фахівців, служать переконливим доказом того, що саме в Биківні покояться останки 3435 осіб з так званого «українського катинського списку» [14].

Неспростовним є той факт, що після подій осені 1939 року, значна частина колишніх польських громадян та офіцерів перебувала у в'язницях по всій території Української РСР та СРСР. Частина з них, з в'язниць західних

областей України та таборів для військовополонених, етапували до Києва, де вирішували, що з ними робити далі.

«Польський слід» у Биківні підтверджено й українськими спеціалістами, які працювали у складі державної комісії 1989 року. На це вказує виявлена в захороненні значна кількість високих офіцерських чобіт іноземного виробництва, багато фрагментів офіцерського обмундирування, в тому числі, і головні убори, іноземна натільна білизна, металеві гудзики з орлами, польські монети, чеканені у 1936–1939 роках, позументи, галуни, вироби з дорогоцінних металів, золоті коронки тощо. Крім цього, під час розкопок виявлені останки щонайменше восьми жінок, найімовірніше – колишніх громадян Другої Речі Посполитої, про що свідчать знайдені під час розкопок польські прикраси, грєбінці, взуття, фірмові польські парфуми.

Підтверджують присутність польських офіцерів і громадян колишньої Другої Речі Посполитої в Києві свідчення Матвійченка Л.К., який наприкінці березня 1940 року знаходився у київській в'язниці (його свідчення долучені до кримінальної справи № 50–0092 по факту виявлення масових поховань людей в 19 і 20 кварталах Дніпровського лісництва Дарницького лісопаркового господарства поблизу селища Биківня) [15]. На основі його свідчень вдалося підтвердити перебування у київській в'язниці польських офіцерів та громадян колишньої Другої Речі Посполитої, серед них – державних службовців, адвоката з Варшави, лікаря. Старшим серед офіцерів був полковник Михальський [16] (у «Списку» зустрічаються 5 осіб з прізвищами Михальський, але не відомо хто саме з них був полковником):

1962. Михальський Йосип Антонович 1897 56/1–63

1963. Михальський Сигизмунд Михайлович 1906 56/1–87

1964. Михальський Станислав Юзефович 1909 57/2–512 [12,арк.70]

1965. Михальський Стефан Янович 1898 43/1–100

1966. Михальський Чеслав Йосипович 1895 41/2–45 [12,арк.71]

У сусідніх камерах також були поляки, з якими перестукувалися польські офіцери. На другому поверсі в'язниці утримувалися дружини польських офіцерів. Підтвердженням свідчень Матвійченка Л.К. може служити той факт, що у «Списку» зустрічаються імена більше двох десятків жінок, але немає ніяких підтверджень, які із них були дружинами польських офіцерів. Натомість, в іншій зазначеній архівній справі – «Переписка по оперативній роботі...», є відомості про окремих жінок зі «Списку», де зазначено причини їхнього арешту. А саме:

Бережецька Юзефа Михайлівна, 1894 р. н., уродженка села Жабокрики Рівненської області, заарештована 9.04. 1940 р. як поміщиця [12,арк.145],

Бейгель Еля Шимонович, 1908 р. н., уродженка м. Сарни, заарештована 3.04. 1940 р. як провокатор [12,арк.145],

Белімова Софія Петрівна, 1886 р. н., уродженка с. Вербівка, арештована 10.04. 1940 р. Козинським РВ НКВС як поміщиця [12,арк.157],

Ольшамовская Анеля Владиславівна, 1887 р. н., арештована Рівненським РВ НКВС 10.04.1940 як колишня поміщиця [12,арк.165],

Шкурська Ольга Кузьмівна, 1905 р. н., заарештована Рівненським РВ НКВС як керівник осередку УНДО (Українського народно-демократичного об'єднання) у с. Колодники [12,арк.167].

У ході розкопок, проведених урядовими комісіями УРСР, були віднайдені фрагменти окремих документів, серед яких квитанції на здані речі зі штампами Лук'янівської в'язниці. Саме на підставі цих знахідок зроблено

припущення про те, що частину арештованих із Західної України було переведено до Києва [16].

В архівній справі «Переписка по оперативній роботі...» зберігається лист заступника Голови КДБ УРСР П. Тихонова на ім'я заступника Голови КДБ УРСР П. Івашутіна від 12 березня 1956 року у якому, зокрема, зазначено: «Протягом 1939 – 1940 років на території західних областей України було заарештовано близько 8 тисяч осіб – колишніх польських офіцерів, жандармів, поліцейських, а також троцькістів, активних членів організації українських націоналістів». Відомості на усіх цих осіб зберігалися в оперативно-довідковій картотеці НКВС УРСР і УНКВС західних областей України. У більшості карток на дану категорію осіб були відмітки про те, що у 1940 р. справи **разом із заарештованими** були направлені до НКВС СРСР на «КК» [12,арк.13–14].

Підтвердження цього ж факту знаходимо у висновку комісії Обліково-архівного відділу КДБ УРСР від 7 червня 1956 року. У ньому, зокрема, зазначено, що: відповідно до усного розпорядження керівника МДБ СРСР із оперативно-довідкової картотеки відділу «А» МДБ УРСР і УМДБ західних областей України були вилучені картки на репресованих органами НКВС у 1939 році у західних областях України колишніх офіцерів польської армії, поліцейських, жандармів, в'язничних наглядачів, агентів польських розвідувальних і контррозвідувальних органів, значних чиновників польського уряду, а також керівників різних контрреволюційних організацій і політичних партій. У цьому документі теж підкреслено факт, що усі заарештовані разом із слідчими справами і другими копіями примірників облікових карток у 1940 році направлені до НКВС СРСР, де і засуджені в особливому порядку [12,арк.10–11].

Згадані архівні справи ГДА СБУ – №№ 897, 926 – на сьогодні є важливим джерелом, що проливають світло на долю мешканців Західної України, заарештованих у 1939–1940 роках. Детальний аналіз їхнього змісту не дає підстави беззастережно підтримати позицію щодо трактування Биківнянського могильника як місця поховань 3435 осіб зі «Списку».

Крім наведених документів, оприлюднена доповідна записка голови Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР А. Шелєпіна від 3 березня 1959 № Н–632–ш на ім'я Першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова [4]. У ній зазначено місця найбільш масштабних розстрілів поляків і Биківня серед них не згадується. Наведено, зокрема, наступні факти: «В Комітеті Державної безпеки при Раді Міністрів СРСР з 1940 року зберігаються облікові справи та інші матеріали на розстріляних у цьому ж році ув'язнених та інтернованих офіцерів, жандармів, поліцейських, осадників, поміщиків і т.п. – осіб буржуазної Польщі. Всього за рішеннями спеціальної «трійки» НКВС СРСР було розстріляно 21657 осіб. З них: 6311 осіб розстріляні в Осташківському таборі (Калінінська область), 4421 особа – в Катинському лісі, 3820 польських громадян було розстріляно у лісопосадковій смузі під Харковом у Старобільському таборі, а 7305 осіб розстріляно у в'язницях і таборах Західної України і Західної Білорусії. Усі вони були засуджені до вищої міри покарання згідно облікових справ, заведених на них як на військовополонених і інтернованих у 1939 році.

Наведені вище документи, безсумнівно, підтверджують факти масових розстрілів польських офіцерів та інших осіб – жителів Другої Речі Посполитої на території колишньої УРСР, але у цих документах наведені жодні факти, які б свідчили про «Биківнянський слід колишніх полонених буржуазної Польщі».

Окрім того, у матеріалах архівної справи «Переписка по оперативній роботі...» зустрічаються запити щодо осіб, прізвища яких зустрічаються у «Списку». Наприклад, начальник відділу УМВД у Львівській області генерал–

майор Жуков направив 24.09.1952 р. запит на ім'я начальника відділу «А» МДБ УРСР стосовно Рудніцького Казіміра Адольфовича, 1889 р. н. – поляка (його ім'я зустрічається у «Списку», навпроти прізвища – примітка – 55/4–69). У відповідь на офіційний запит було надіслано довідку, згідно з якою арештований разом зі справою направлений в НКВД СРСР 7.05.1940 р. і припис: «Рішення у справі немає і інших даних немає» [12, арк.59].

Як правило, відповіді на такі запити були однотипними, окрім однієї – щодо Туровського Б.В. (У «Списку» зустрічається прізвище Туровський Владислав Владиславович, 1908 р.н., навпроти його прізвища примітка – 41/3–96. [5, арк.105]). Як видно із записки заступника начальника 1-го спецвідділу МВС СРСР полковника Кротова на ім'я начальника спецвідділу МВС УРСР полковника Подобедова, Туровський на основі указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 12.08.1941 був звільнений з-під варти і відбув на проживання у Максимо-Горковський район Павлодарської області [12, арк.100].

Наведені факти дозволяють припустити наступне. Колишні жителі Другої Речі Посполитої, арештовані спеціальними відділами НКВС, були етаповані з місцевих в'язниць до Києві. Після відповідних директив з Москви, арештовані, разом з заведеними на них справами, були відправлені до НКВС СРСР, де їх було розстріляно або, як свідчать дані щодо Туровського, звільнено з-під варти. Беручи до уваги результати проведених розкопок на території заповідника «Биківнянські могили», є усі підстави стверджувати, що частина осіб, прізвища яких зазначені у «Списку», поховані саме там. Але достовірна інформація про обставини їхньої смерті наразі відсутня.

Детальніше вивчення матеріалів архівних справ ГДА СБУ дає підставу стверджувати, що у «Списку» зустрічаються імена не лише польських офіцерів, поліцейських, жандармів, в'язничних наглядачів, шпигунів, польських націоналістів, але й прізвища українців і представників інших етнічних груп, яких арештовано за підозрою у троцькізмі, активній діяльності в українських націоналістичних організаціях, власників земельних наділів, фабрикантів тощо.

Підтвердженням цього припущення служать файли, які зберігаються в архівній справі «Переписка по оперативній роботі...». Йдеться про матеріали «Відбірному списку контролю–спостережних справ, які підлягають знищенню по архівно–слідчим справам, що знаходяться на збереженні в архіві Обліково–архівного відділу КДБ при РМ СРСР, згідно особистої вказівки начальника ОАВ КБД при РМ СРСР пол. тов. Плетньова» («Отборочного списка контрольно–наблюдательных дел, подлежащих уничтожению по архивно–следственным делам, находящимся на хранении в архиве Учетно–архивного отдела КГБ при СМ СССР, согласно личного указания начальника УАО КГБ при СМ СРСР пол. тов. Плетнева») – далі «Відбірний список» [12, арк.140–176].

Таких «Відбірних списків» в архівній справі №897 є чотири. Для порівняльного аналізу у цій статті використано дані лише одного «Відбірного списку», який вміщає імена 350 осіб, контролю–спостережні справи на яких були знищені 8 червня 1956 року Обліково–архівним відділом МДБ при РМ УРСР у м. Києві [12, арк.175 зв.].

Аналіз «Відбірного списку», а також інших документів, які підшиті до справи «Переписка по оперативній роботі...», дозволяє глибше вивчити причини арештів осіб, імена яких зустрічаються у «Списку» і, відповідно, з'ясувати до яких соціально–професійних категорій та етнічних груп вони належали.

На відміну від даних, розміщених у «Списку» (спр. 926), «Відбірний список» (спр. 897) містить розширену інформацію про причини арештів колишніх

громадян Другої Речі Посполитої. У «Відбірному списку», зокрема, зазначено: «арештований, як колишній поліцейський панської Польщі, колишній офіцер панської Польщі, колишній польський шпигун, агент польської розвідки, член контрреволюційної організації ОЗОН, колишній значний землевласник, активний учасник ОУН» [12, арк.140–143] та подібне. Наведені факти дозволяють припустити, що трактований поляками «український катинський список» містить імена представників різних соціально–професійних категорій та етнічних груп.

У «Відбірному списку» зазначено «категорію справи», «реєстраційний номер», «архівний номер», «прізвище, ім'я, по батькові, рік і місце народження, місце проживання арештованого», «коли, ким і на підставі яких матеріалів заведено справу». Вивчення «Відбірного списку» дозволило проаналізувати основні причини арештів. Виявлено наступні категорії арештованих на території західноукраїнських земель спеціальними відділами НКВС: «колишні поліцейські панської Польщі», «в'язничні наглядачі», «офіцери панської Польщі», «члени українських націоналістичних організацій», «колишні власники підприємств», «землевласники», «провокатори», «перебіжчики», «агенти польської розвідки», «активні організатори контрреволюційної організації», «члени контрреволюційної організації «Стрільці», «розвідники польської розвідки» тощо.

Серед 350 осіб найчастіше зустрічаються прізвища, навпроти яких у графі «ким, коли і на підставі яких матеріалів заведено справу...» зазначено – «колишні поліцейські» та «в'язничні наглядачі». Категорія «колишні офіцери панської Польщі» нараховує не менше 27 осіб. Серед них зустрічаються такі: Стренткович Віктор Юзефович, Худерський Тадеуш Олександрович, Малишевський Владислав Корнілович, Урбанський Станіслав Тадеушович, Крук Каспер Іванович, Врона Зігмунд Казимирович, Гжибовський Антон Олександрович, Грабовський Цезар Фабіанович, Корчинський Ян Шимонович, Завила Станіслав Янович, Вайгель Адольф Ігнатійович, Кшижановський Кшеслав Болеславович, Лукомський Станіслав Антонович, Баторчак Владислав Станіславович, Захар Владислав Антонович та інші. Усі прізвища названих осіб, заарештованих за категорією «колишні офіцери», зустрічаються у «Списку».

Решта осіб з «Відбірного списку» арештовані на підставі інших звинувачень, приміром, як агенти польської розвідки, члени націоналістичних організацій, активні учасники ОУН, члени повстанських організацій, активні націоналісти, експлуататори і члени сіоністської організації, поміщики, власники значних підприємств, тощо. Наприклад:

Бойко Степан Михайлович, 1915 р. н., уродженець с. Добровляни Меденицького р-ну Дрогобицької обл., заарештований як керівник молодіжної троцькістської організації у Дрогобицькому районі [12, арк.17] (у «Списку» він фігурує під № 248, напроти його прізвища примітка – 65/3–56) [5, арк.10].

Юрків Іван Михайлович, 1909 р. н., уродженець хутора Фороща Самбірського р-ну Дрогобицької області, українець, арештований як колишній редактор журналу «Життя та слово» [12, арк.17] (у «Списку» він згадується під № 3378, примітка – 65/3–4) [5, арк.119].

Бондарчук Петро Архипович, 1904 р. н., уродженець Здолбунівського повіту, заарештований 24.12.1939 р. Здолбунівським повітовим відділом НКВС як український націоналіст [12, арк.17] (у «Списку» він зустрічається під № 255, примітка – 57/3–52) [5, арк.10].

Подоський Казимир Августянович, 1895 р. н., уродженець м. Рівно, заарештований 9.12.1939 р. УНКВС Тернопільської області як активний учасник ОУН [12,арк.143] (у «Списку» навпроти його прізвища стоїть примітка – 41/1–69) [5,арк.145].

Дем'янчук Борис Прокопович, 1915 р. н., уродженець м. Острог, арештований 9.04.1940 р. РВ НКВД УССР як організатор і учасник повстанської організації ОУН [12,арк.144] (у «Списку» навпроти його прізвища примітка – 66/3–41) [5,арк.149].

Будиловський Іосип /Осип/ Львович, 1902 р. н., уродженець с. Божиків, арештований в січні 1940 р. Підгасцьким повітовим відділом НКВС по Тернопільській обл. як активний член ОУН [12,арк.149] (у «Списку» його прізвище стоїть під № 321, примітка – 57/2–70) [5,арк.13].

Гец Василь Іванович, 1912 р. н., уродженець Рівненського р-ну, арештований 19.03.1940 р. Рівненським РВ НКВС як керівник української націоналістичної організації ВУО [12,арк.150] (у «Списку» навпроти його прізвища примітка – 66/1–1) [5,арк.25].

Гринів Михайло Васильович, 1886 р. н., уродженець с. Долина, арештований 28.09.1939 р. слідчою частиною УНКВС по Тернопільській обл. як керівник повітового комітету УНДО [12,арк.161] (у «Списку» навпроти його прізвища стоїть примітка – 42–44) [5,арк.30].

Кузнец Фромм–Яхл Морткович, 1881 р. н., уродженець с. Кираєвичі, арештований 10.04.1940 р. Рівненським РВ НКВС як власник водно–турбінного млина [12,арк.150] (у «Списку» його прізвище фігурує під № 1576, примітка – 66/1–74) [5,арк.57].

Михайловський Станіслав Станіславович, 1893 р. н., уродженець с. Вільколиця, арештований 21.09.1939 р. Дубновським РВ НКВС як колишній поміщик [12,арк.166] (у «Списку» він стоїть під № 1953, примітка – 41/3–13) [5,арк.70].

Келлер Абрам–Бер Лейзерович, 1888 р. н., уродженець м. Березно, арештований 8.04.1940 р. Тучинським РВ НКВС як власник [12,арк.168] (у «Списку» його прізвище під № 1278, примітка – 66/1–75) [5,арк.46].

Боревич Порфирій Платонович, уродженець м. Торговиця, арештований 29.03.1940 р. УНКВД по Рівненській області як член ОУН [12,арк.171] (у «Списку» його прізвище під № 263, примітка – 66/3–33) [5,арк.11].

Боім Янкель Шмерелович, 1897 р. н., уродженець м. Красноармійськ, арештований 7.04.1940 р. Красноармійським РВ НКВС як власник підприємства [12,арк.171] (у «Списку» його прізвище під № 49, примітка – 66/1–70) [5,арк.10].

Батор Ян (Іван) Юзефович, 1921 р. н., уродженець с. Завашка, арештований 19.04.1940 р. УНКВС Рівненській обл., як активний член ОУН [12, арк. 171] (у «Списку» його прізвище під № 116, примітка – 66/1–42) [5,арк.5].

Бархаш Мойсей Наумович / Нахманович /, 1898 р. н., уродженець м. Дубно, арештований 9.04.1940 р. Дубновським РВ НКВС як значний фабрикант [12,арк.171] (у «Списку» його прізвище під № 109, примітка – 66/1–71) [5,арк.5].

Брайман Мойше Абрамович, 1894 р. н., уродженець с. Озерне, арештований 9.04.1940 р. УНКВС по Рівненській обл. як власник підприємства [12,арк.172] (у «Списку» його прізвище під № 287, примітка – 66/1–69) [5,арк.11].

Букштейн Ісаак–Нисон Йосифович, 1894 р. н., уродженець м. Красноармійськ, арештований 7.04.1940 р. Красноармійським РВ НКВС як

антирадянський елемент [12,арк.] (у «Списку» стоїть під № 329, примітка – 66/1–67) [5,арк.13].

Бархаш Оасій–Арий Нахманович, 1897 р. н., уродженець м. Дубно, арештований 9.04.1940 р. Дубновським РВ НКВС як фабрикант [12,арк.173] (у «Списку» його прізвище під № 110, примітка – 66/1–65) [5,арк.5].

Балабан Сруль–Айзик Давидович, 1890 р. н., уродженець м. Красноармійськ, арештований 7.04.1940 р. Красноармійським РВ НКВС як значний власник підприємства [12,арк.173] (у «Списку» його прізвище під № 79, примітка – 66/1–68) [5,арк.4].

Наведені приклади служать підтвердженням того, що недоцільно трактувати 3435 осіб як виключно колишніх офіцерів, жандармів та поліцейських Другої Речі Посполитої. Рівночасно, уже сьогодні можна стверджувати, що відсутні достовірні документально–процесуальні та матеріально–археологічні підтвердження поховання у Биківні великої групи громадян довоєнної Польщі з так званого «українського катинського списку», зокрема – офіцерів силових структур Другої Речі Посполитої.

Аналіз засвідчує, що є усі підстави визнати, що «Список» являє собою перелік прізвищ осіб, які, хоч і були арештовані на території Західної України, однак належали до різних категорій «ворогів народу» та етнічних груп (поляки, українці, євреї). Цих людей було заарештовано не за національною ознакою, а, здебільшого, за «класовою» – як осіб, що були «ворогами радянської влади». Навіть із цього боку ми не маємо підстав вважати усіх осіб зі «Списку» поляками за національністю.

Різні цифри, що зустрічаються у примітках «Списку» теж дають підстави стверджувати, що арештовані були ув'язнені за різними категоріями. Співставлення цих категорій та їхній детальний аналіз – справа спеціальних досліджень.

Дати арештів осіб у «Відбірному списку», які зустрічаються і в зазначеному «українському катинському списку» дозволяють припустити, що вони проводилися у різний час протягом 1939 – 1940 років. Водночас, вони засвідчують той факт, що арешти проводилися і після березня 1940 року, тобто після знищення 7500 осіб в Західній Білорусі і Західній Україні.

Водночас, беручи до уваги викладені у статті факти, немає підстав заперечувати, що частина осіб з так званого «українському катинському списку» знайшли вічний спочинок у Биківнянському лісі, однак існує велика вірогідність того, що більшість арештованих зі «Списку», найімовірніше, були направлені з Києва до інших в'язниць УРСР та СРСР. Встановлення правди про їхню подальшу участь вимагає детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Лисенко М. Биківня: злочин без каяття: літературно–публіцистичний нарис. – Бровари: Криниця, 1996.
2. Пам'ять Биківні: документи та матеріали. / Упоряд.: О.Г. Бажан та ін.. – К.: Рідний край, 2000.
3. Амонс А. Биківнянська трагедія: Документи й матеріали. / Постійна комісія з питань поновлення прав реабілітованих при Київ. міськраді. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2006.
4. <http://memorial.kiev.ua/zapovidnyk-bykivnjanski-mogyly.html?start=1>
5. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф.5. – Спр.926.
6. <http://www.katedrapolowa.pl/ofiary.php>

7. Киричук Ю. Терор і тероризм у Західній Україні. / Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст. / Историчні нариси / Відповід. ред. В.А. Смолій. – К.: Наукова думка, 2002.

8. Wielhorski W. Losy Polaków w niewoli sowieckiej (1939–1956). – Londyn, 1956.

9. Выписка из протокола № 13 заседания Политбюро ЦК ВКП(б) «Вопрос НКВД СССР» // РГАСПИ. – Ф.17. – Оп.166. – Д.621. – Л.134–137. // <http://www.rian.ru/spravka/20100428/227752658.html>

10. http://poshuk.lviv.ua/ukr_docs_p_1_p_.html

11. <http://www.katedrapolowa.pl/ofiary.php>

12. ГДА СБУ. – Ф.5. – Спр.897.

13. Kalbarczyk S. Ukrainka Lista Katynska // ipn.gov.pl/download.php?s=1&id=22021

14. <http://www.istpravda.com.ua/short/2011/01/26/18349/>

15. ДА МВС України. – Ф.3. – Оп.1. – Спр.740.

16. Амонс А. Робота позасудових органів НКВД на Київщині під час репресій 1937–1938 років // http://www.pravoslavye.org.ua/index.php?r_type=article&action=fullinfo&id=15309

Кривошея В.В., Онышко Л.В. «Украинский катынский список» – за и против
Освещаются вопросы репрессий против бывших польских граждан на территории УССР в условиях второй мировой войны, в частности, анализируется список репрессированных в 1940 г.

Ключевые слова: катынский список, репрессии, польские граждане.

Kryvosheja, V.V., Onyshko, L.V. «Ukrainian Katyńska List» – pro and con
It is illuminated questions of repressions against the former Polish citizens on territory of UKRAINE in the conditions of the second world war, in particular, a list is analysed subjected to repression in 1940.

Key words: katyńska list, repressions, polish citizens.

УДК 339.19 (09)

Власов В.І.

Глобалізація через призму поглядів істориків

Розглянуті погляди провідних глобалістів щодо глобалізації в історичному та територіально–часовому аспектах.

Ключові слова: глобалізація, історія, простір і час.

Найбільш дискусійним питанням за останні тридцять років стала оцінка проблем глобалізації. Наскільки велика увага приділяється цьому у дослідженнях істориків, політологів, економістів, культурологів, дослідників цивілізаційного розвитку свідчать ті факти, що, наприклад, в Інтернет–системі Google станом на 17.02.2011 року є матеріали, в яких обговорюються проблеми глобалізації: 18,7 млн на англійській, 1,3 млн – на російській і 1,3 млн – на українській мовах.

Поняття феномену глобалізації виникло не сьогодні. Ще понад 70 років тому всесвітньо відомий вчений В.І.Вернадський, обґрунтовуючи своє вчення щодо ноосфери як стану сфери життя і розвитку, що формується інтегрованим в одне ціле людством, висував три умови для її створення: людство повинно стати єдиним в економічному та інформаційному відношенні, воно повинно прийти до повної рівності рас, народів незалежно від кольору шкіри і що ноосфера може бути створена тільки в умовах загального миру на землі [1].

Відомий російський історик В.І. Пантін у монографії «Циклы и волны глобальной истории. Глобализация в историческом измерении», також обмежився описанням трьох найближчих до нас циклів історії глобалізації, хоча при цьому зазначив, що є історичні дані щодо наявності більш ранніх циклів диференціації–інтеграції, тривалістю кожного з них близько тисячі років.

Перший цикл складається, на його думку, з хвилі диференціації, яка продовжувалася близько п`яти століть – з початку VIII ст. до н.е. до приблизно IV ст. до н.е. – і хвилі інтеграції, яка також продовжувалася близько п`яти століть – з початку III ст. до н.е. і до приблизно кінця II ст. н.е.

Другий цикл мав хвилю диференціації – від початку III ст. н.е. до кінця VII ст. н.е. і хвилю інтеграції, яка тривала близько шести століть – з початку VIII ст. н.е. до кінця XIII ст. н.е.

Третій цикл також складається із хвилі диференціації тривалістю близько п`яти століть – з початку XIV ст. до кінця XVIII ст. і хвилі інтеграції, яка ще не закінчилася, в якій ми живемо і яка розпочалася з початку XIX ст.

При цьому кожен цикл продовжувався близько тисячі років. Перший цикл в основному відповідає Античному періоду, в якому межа IV–III ст. до н.е. розділяє дві хвилі: розквіт Давньої Греції та епох еллінських держав до панування Риму. Другий цикл в цілому відповідає занепаду Риму і Середньовіччя при розділі епохи Римського Середньовіччя від епохи Зрілого і Пізнього Середньовіччя. Третій цикл відповідає епосі Відродження і Нового часу, а межа